

G Ö M Ö R I G Y Ö R G Y

A Noel-levelek – egy nyomozás története

1969-ben kaptam állást a cambridge-i egyetemen, hogy lengyel nyelvet és irodalmat tanítsak, és egy évvel később már a magyar (szupervíziós) tanítására is felkért az egyetem egyik kollégiuma. Pár évig eltartott, amíg kiismertem magamat Cambridgeben és nekiláttam az itteni hungarikumok felmérésének. Ami Békássy Ferenc John Maynard Keyneshez írt leveleit illeti, azokra már 1978 tavaszán ráakadtam a Kings College archívumában – ezt onnan tudom, hogy Gál István, akivel akkor már pár éve leveleztem, 1978. április 13-án írt levelében említi cikkemet az *Új tükrök* című lapban, ahol röviden beszámoltam az érdekesebb cambridge-i hungarikumokról. Gál ebben a levelében hivatkozik saját Békássyt illető korábbi közleményeire és azt tanácsolja: „...a leveleket az angol barát [Keynes] világhírre való tekintettel publikálja Boldizsár lapjában” (vagyis a *New Hungarian Quarterly*-ben, aminek Boldizsár Iván volt a főszerkesztője), mivel „az Ön által megtalált anyag... rendkívül fontos, véleményem szerint az angol-magyar kulturális kapcsolatok ezer éves történetének kiemelkedő fontosságú fejezete”.

Hallgattam az angol–magyar kapcsolatok kiváló kutatójának tanácsára, Boldizsárt amúgy ismertem még 1956 előtről, a *Magyar Nemzet* szerkesztőségéből és sejtettem, ha kap tőlem egy tanulmányt a Békássy-levelekről, fogja közölni. Ez meg is történt, a *New Hungarian Quarterly* 1980 őszi számának 159-170. oldalain megjelent Békássy Ferenc összes Keyneshez írt levele, bevezetőmmel és Békássy két versparódiájával: egyikük Browning Galuppi-toccatájának bravúros formai utánzata, ami Patrick Leigh Fermor figyelmét is fölkelte, említi Magyarországról szóló útikönyvében (*Between the Woods and the Water*, 1986). Ezek szerint negyven éve vagyok már aktív Békássy-kutató. S mivel Gál további kutatásra ösztönzött, amit Angliában össze lehetett szedni a fiatalon meghalt és Cambridge-ben emléktáblával megörökített költőről, az évek során lassan össze is szedtem.

Ebben persze a szerencse is kezemre játszott. Talán egy évvel a Keynes-levelek közlése után, 1981 tavaszán feleségemmel a Trinity College-ba mentünk vacsorázni. 1969-ben, amikor megkaptam a cambridge-i állást, tanszékvezető professzorom, Lucjan Lewitter ajánlása „bevitt” a Trinitybe, mert Cambridge-ben a kollégiumi tagság nem feltétele annak, hogy valaki az egyetemen tanítson, de azért előnyös, ha tartozik valahová. Én 1970-ben lettem Fellow a posztgraduális Darwin kollégiumban, de ezzel együtt megtartottam tagságomat a Trinityben, a hozzá járó vacsorajogokkal. Most tehát kicsit fel is vágtam Marinak ezzel a vacsorával, hiszen Charles, a walesi herceg is az előkelő Trinitybe járt, nem is beszélve rengeteg Nobel-díjas tudósról, meg Filz-díjas matematikusokról. Az ünnepélyes vacsora után, ami bőséges fehér és vörös

borokkal és felszolgáló inasokkal VIII. Henrik híres képe alatt zajlott, a kollégium igazgatója vasárnaponként meginvitálta a főasztalnál vacsorázókat egy „italra”, saját tágas lakosztálya mellé, az emeleti Combination Room-ba.

Az utóvendégeskedés kollégiumi szokását kezdettől fogva megtartottam, először Rab Butler igazgatósága idején, amikor felesége, Molly Courtauld impresszionista képeit lehetett megcsodálni a Combination Room falain, majd utódja, Alan Hodgkin elnöksége alatt. Mivel 1981-ben ezen a vacsorán elég kevés hölgyvendég vett részt, Hodgkin maga mellett adott helyet Marinak, én pedig éppen szemben ültem egy úrral, aki tüstént bemutatkozott: Milo Keynesnek hívják és ő a „nagy” Keynes unokaöccse. Miközben a vacsora utáni édes borokat iszogattunk, elhangzott Békássy Ferenc neve, hiszen, mondtam, nemrégiben közöltem tőle a John Maynard Keyneshez írt leveleket. Mire Milo: igen, tud róla, de ismerem-e Noel Olivier lányát, akitől még érdekes dolgokat tudhatok meg Békássy hajdani szerelméről? Ha nem ismerném, ő majd átküldi az egyetemi postával Angela Harrisnak (Noel lányának) a címét, valahol Oxford mellett laknak, ha írok neki, vagy felhívom telefonon, biztosan válaszol.

Ez a véletlen találkozás indított el egy évtizedeken át nyúló folyamatot, ami 35 évvel később a Noel Oliviernek írt Békássy-levelek publikálásával tetőzött. Harrisék Eynshamben, egy Oxford melletti faluban laktak és mivel második feleségem, Mari autót is hozott magával a házasságba, szívesen belement: hogyha Harrisék otthon vannak, elvisz, látogassunk hát el Eynshambe. Rokonszenves idősebb házaspárt találtunk az őszi napfénytől bearanyozott falucskában és miután elmondtam, mi járatban vagyunk, Angela Harris, Noel lánya megígérte: előkeresi Békássy leveleit, bár nem hiszi, hogy sok lenne belőlük. Annál nagyobb lett meglepetése, amikor egy egész köteg levelet talált – erről írta nekem (mondta tollba férjének Tonymak) 1981. november 18-án a következőt: „Átnéztem Békássy leveleit anyámhoz, mélyen meghatónak és képzeletdúsoknak találtam őket”. Mindjárt ajánlatot is tett publikálásukra, esetleg Békássy verseinek újabb kiadásával együtt. De hozzátette, két problémája van: bár az angol Békássy versek copyright-ideje már lejárt, a levelekre meg kell szerezni az engedélyt, ami rám tartozik, ezen kívül sajnos saját egészsége is nagyon megromlott, nem is tud már írni a jobb kezével.

Bár telefonon még beszéltem párszor Angelával, fél évvel később már férje, Tony Harris írt arról, hogy Angela állapota tovább romlott – úgy emlékszem, még abban vagy a következő évben el is hunyt. Időközben Tony kigépettette a Noelnek írt Békássy leveleket és legközelebbi, 1988-as leveléből kitűnik, hogy bele akarja vonni lányait nagyanyjuk örökségének a kutatásába. Ami pedig magát a Békássy-féle levél-paksamétát illeti, azt átküldi idősebb lányának, Tamsinnak, aki éppen ezekben a napokban ment férjhez Dr. Michael Majerus cambridge-i kutatóhoz. Megadja a címét, lépjek vele kapcsolatba a továbbiakat illetően. (Tamsin ekkor már tudományos diplomát szerzett Cambridge-ben, húga, Pippa pedig 1989-ben végzett angol szakon a Robinson Collegeban, később jónévű filmrendező lett belőle, pár éve a kitüntetett „Dame” címet is megkapta).

Ugyancsak 1988-ban történt, hogy Tim Cross „The Lost Voices of World War I.” címmel első világháborús versantológiát készített elő Londonban, amibe a korábbi gyakorlattól eltérően belevette az összes európai költőt, aki verset írt erről a szinte minden országot megrázkódtató eseményről. Békássy Ferenc ebben az antológiában „1914” című versével szerepelt, magáról a költőről Peter Sherwood, a londoni egyetem fiatal tanára írt informatív bevezetőt. Ugyanez a vers (amit én a háborúról írt versek közül a legjobbak közé sorolnék) 2001-ben megjelent egy amerikai versantológiában is, amit Michael Copp szerkesztett.

Meg nem tudom mondani, miért csak évekkkel később, 1995-ben kaptam kézhez a Cambridge melletti Histonból, ahol Majerusék éltek, Békássy Ferenc Noel Oliviernek írott levelei gépirásos másolatát. Van egy rövid, kézzel írt, elnézést kérő levelem Tamsintól, akinek közben gyerekei születtek és kutatóként dolgozott – itt küldi a másolatokat, valószínűleg majd látni szeretném az eredeti leveleket is, de apja egyelőre úgy gondolja, hogy azokat Histonban kell tartania. Engem a levelek olvasása felvillanyozott, gyorsan írtam is róluk egy tanulmányt a szombathelyi *Életünk* c. folyóiratnak, megjelent pár levél fordításával együtt a lap 1995 novemberi számában. Összesen 31 levélről és két kísérő levélről (William Burdet és Békássy Éva) volt ekkor szó, Noel válaszevelei sajnos 1945-ben a háború végén Zsennyén megsemmisültek. Ahogy Weiner Sennyey Tibor később közös kötetünk (Békássy Ferenc szerelmes levelei) utószavában írta: Békássynak ezek a levelei *testközelségbe* hozzák a fiatal költőt, aki amellett, hogy saját érzéseiről vall, beszámol Noelnek cambridge-i élményeiről, találkozásairól és a könyvekről, amiket olvas, sőt: a család zsennyei életéről is tudósítja az Anglián kívül inkább csak Svájcot ismerő angol lányt.

A gépirásos levelekben ugyan sok elírást és jegyzetelni valót találtam, de megint előkerült a kiadás terve, amiről még 1995 októberében írtam egy levelet Peter Jonesnak, a King's College könyvtárosának, mivel Békássy 1911 és 1914 között ennek a cambridge-i kollégiumnak volt a növendéke. Jones ekkor még tartózkodón válaszolt levelemre: sajnálja, de a kollégium nem ad ki könyveket, talán valamivel hozzá tudna járulni a kiadás költségeihez, ha írok erről egy beadványt. Ebben maradtunk, mert angol kiadót még sokáig nem tudtam találni. Elkezdtem viszont anyagot gyűjteni Békássy angol barátairól, mert érdekelt, hogyan fogadták ezt az idegen „apostolt”, aki ugyanakkor a magyar kultúra apostola is volt Cambridge-ben, ahol Adyt, Babitsot és Kosztolányit fordított 1913-ban! Találtam egy róla írott verset a cambridge-i költőnő Frances Cornfordtól, lefordítottam, az is megjelent a Békássy anyagokat mindig szívesen közlő *Életünk*-ben.

Közben lassan másokat is kezdett érdekelni Békássy Ferenc, köztük egy angol írónőt, Kathleen Herbertet is, akivel 1995-ben váltottam levelet. Ő Rupert Brooke-kal hasonlította össze a magyar költőt, megjegyezve, hogy Békássy bár fiatalabb volt Brookenál, érettebb volt nála – ez persze a Noel Oliviernek írott levelekből is kitűnik. Noel és Rupert levelezését pár évvel korábban, 1991-ben Pippa Harris rendezte sajtó alá „Song of Love” címen és jól látni a különbséget Rupert Brooke atyáskodó, kicsit lenéző, de ugyanakkor gyakran féltékeny, dühös episztolái és Békássy érzelmes, meleg

hangú, kiegyensúlyozott beszámolói között. Ezt egyébként Angela, Noel lánya is észrevette és mondta is nekem egy telefonbeszélgetésben „Békássy levelei Noelhez sokkal kedvesebbek, mint Rupertéi”. Persze Noel, aki racionális gondolkodású lány volt, nem akarta magát lekötöni egyik költő mellett sem: londoni orvostanhallgatóként nem kívánt „szerelmi” ügyekkel foglalkozni, mielőtt megszerzi diplomáját.

Nyomozásom Békássy cambridge-i éveit illetően folytatódott, érdekelt például kapcsolata Wittgensteinnel. A cambridge-i Wittgenstein Centre vezetőjének, Michael Nedonak köszönhetem, hogy felhívta figyelmemet arra a beszélgetésre, amit az osztrák filozófus idősebb korában folytatott egy másik filozófussal, felemlítve a cambridge-i első világháborús emléktábla ügyét és ezzel kapcsolatban Békássyt. A Noel-levelekből már tudtam, hogy Békássynak imponált Wittgenstein, de a magyar fiatalember hamar felmérte, hogy az emberkerülő filozófus sohasem lesz aktív tagja az „Apostolok”-nak, ezért „ingadozott” kicsit az annak beválasztása körüli vitában, amit - látván, hogy Keynes és mások erősen pártolják – végül ő is megszavazott. Írtam kettejük kapcsolatáról egy tanulmányt megint csak az *Életünk*-nek, megjelent a lap 2001/3. számában.

Mivel 2005-ben ellopták kompjúteremet, rajta rengeteg anyaggal, nem tudnám megmondani, pontosan mikor kezdtünk levelezni Weiner Sennyey Tiborral. Van viszont nálam egy Szegedről írt levele 2006 március 16-i keltezéssel, amiben már arról beszél, látványosan megújult az érdeklődés Békássy életműve iránt és kellene egy teljes Békássy kiadást csinálni. Ehhez kéri segítségemet, közös munkatervet ajánl. Gondolom, pozitív választ adtam, de a kalandos életű Tibor még elment hosszabb időre Indonéziába és csak pár évvel később vette fel újra a fonalat. Igaz, akkor már céltudatosan, ezután Böszörményi Zoltán segítségével az ő kiadójánál, de az Arany-madár alapítvány támogatásával 2010-ben ki tudta adni Békássy Ferenc összegyűjtött műveit. Ez a kiadvány elég széles körű figyelmet keltett, de telis-tele volt elírásokkal, sajtóhibákkal, különösen az angol szövegek sínylették meg egy nyelvi szaklektor hiányát. A kötet utószavában, ami voltaképpen Békássy Ferenc életrajza, Weiner Sennyey utal arra, hogy megtaláltam a Noel Olivierhoz írt leveleket (431-432 oldal) és hogy ezek a leveleket érdemes lenne kiadni, mert sok érdekes élményt és gondolatot tartalmaznak.

Ami a Noel-levelek kiadását illeti, megállapodtunk, hogy miután én átküldöm, Balogi Virág, Tibor partnere fogja fordítani őket és a könyv kétnyelvű lesz. (A levelek magyarra fordítását én fizettem). Közben ellátogattam Bedalesbe, Békássy hajdani, Petersfield melletti koedukációs iskolájába és az ott szerzett információk alapján a legtöbb levél utalásait meg tudtam fejteni, illetve a benne szereplő személyeket azonosítani. Tibor magyarországi kutatásai is hasznosak voltak, így verebélyi Végh Gyuláról, akit Békássy meglátogatott bozsoki kastélyában, szintén többet tudtunk meg, esemény volt a Nagy Sándor-féle, Békássynak szentelt üvegablakok felfedezése is. 2013 lett, mire a kötet összeállt és megjelenhetett kettőnk szerkesztésében, az én előszavammal, „Budapest-Zsennye” címlappal a „Békássy Ferenc szerelmes levelei” c. kötet, aminek fedőlapját Kiss Márta festőművész hintette be piros rózsákkal és dí-

szította egy kicsit idealizált Békássy Ferenc képpel. De mivel úgymond, közben elfogyott a könyvre kapott pénz, le kellett mondanunk a kétnyelvű kiadásról, így is 161 lapos lett a kis kötet.

Közben fellendült a Rupert Brooke kutatás is Angliában, mert a cambridge-i King's College megvásárolt egy köteg ismeretlen szerelmes levelet Brooke-tól, már 1982-ben meghalt Geoffrey Keynes, aki korábban megcenzurázva adta ki Brooke levelezését és közeledett az első világháború századik évfordulója. Újra felkerestem tehát a King's archívumát és a kollégiumban újra találkoztam Peter Jones-szel - ennek a találkozásnak lett az eredménye Karl Sabbagh-hal való ismeretségem. Karl, aki ebben a kollégiumban végzett, történetesen könyvkiadó volt és részben Peter Jones ösztönzésére komolyan kezdett foglalkozni egy olyan kötet kiadásával, ami felölelné Békássy Ferenc összes angol versét és teljes angol levelezését. Ez naptáram szerint 2015. április elején történt és hamarosan alá is tudtuk írni a szerződést arra a könyvre, ami végül is az *Alien in the Chapel* (Idegen a kápolnában) címet kapta és amihez Peter Jones vállalta, hogy ír egy, a kollégiumi emléktáblák ügyét tárgyaló tanulmányt. A Kings College Provostja, Rob Wallach pedig megígérte, hogy 500 fonttal támogatja majd a nagy olvasottságra aligha számító könyv kiadását – ezt végül a „Skyscrapers”, Karl Sabbagh kiadója meg is kapta, de csak jóval a könyv megjelenése után.

Az angol Békássy-kötet 2016 nyarán megjelent, benne Békássynak Noel Oliverhez írt majdnem minden levelével, amit az eredeti kéziratos levelek alapján írtunk át. A könyvbe bele tudtuk venni (feleségemmel, aki társ-szerkesztői munkát vállalt benne és akinek rengeteg fáradságába került az anyag rendbeszedése) Békássynak másokhoz, így Keyneshez, James Stracheyhez, John Sheppardhez, Justin Brookehoz és Constance Garnetthez írt leveleit is. Még a nyomdába adás előtti utolsó pillanatban is előkerült egy Noelnek írt levél, amit Paul Delany, egy új Rupert Brooke életrajz szerzője kölcsönzött ki korábban Tamsin Majerustól és most visszaadott – ez is belekerült a könyvbe, aminek kiadásával lezárult a Noel-levelek kutatásának története; de nem maga a Békássy-hagyaték-kutatás, ami a Noel-James Strachey levelezés átvizsgálásával és egy, Békássy Emmától Dickinsonnak átküldött Békássy-búcsúlevél felfedezésével azóta is hozott néhány értékes új eredményt.

